

Пьотр Михаловски (Piotr Michałowski)

18.09.2026 г., София, България, конференция ENCC „Bridge Makers“, съорганизирана от Фондация „Народни читалища“ и Европейската мрежа на културните центрове (ENCC).

ПАНЕЛ 3 — Културата като фактор за местно и регионално развитие

Встъпителни думи — Пьотр Михаловски, член на борда на Европейската мрежа на културните центрове (ENCC), координатор на Общностната група на ENCC „Култура и творчество в селските райони“, експерт по териториално развитие и сътрудничество между градските и селските райони, съавтор, наред с други, на „Heritage As A Catalyst For Societal Transformation: Towards Viable Local Creative Ecosystems In Poland And France“ („Наследството като катализатор на обществената трансформация: към жизнеспособни местни творчески екосистеми в Полша и Франция“, 2024) и „An Open and Inclusive Model for Humanist Participatory Management of Cultural Heritage in Rural Areas“ („Отворен и приобщаващ модел за хуманистично партиципативно управление на културното наследство в селските райони“, 2026).

ORCID | LinkedIn | Facebook

Като начало:

Програмата на мрежата ENCC „Closing the GAP“, понастоящем наречена „Bridge Makers“, продължи след пилотната си фаза през последните 3 години и е напълно съобразена с вашия фокус. Основна идея: програмата е насочена към изграждането на мостове и кръгли маси между местните културни заинтересовани страни и местните власти, които често са в положение на липса на диалог... Това води до огромни проблеми, прекъсване на дейности и разрыв във веригите на предлагане и търсене. Документът за застъпничество (advocacy paper) може да бъде намерен тук (на различни езици).

В: Какъв е европейският опит и добрите практики в използването на културата като фактор за местно и регионално развитие?

ПМ: За да отговорим на този въпрос, е важно да се вгледаме в значимите трансформации в мрежата ENCC, които всъщност се случиха тук, в България, през 2014 г. Първата световна среща на върха на общностните арт центрове и мрежи се проведе от 24 до 28 септември 2014 г. в историческата столица на България, град Велико Търново, с щедрата подкрепа на Община Велико Търново като кандидат за Европейска столица на културата 2019.

Там ENCC най-сетне промени своя устройствен документ и позволи на един-единствен културен център, дори на отделна културна дейност, да стане пълноправен член на мрежата. Това проправи път към многостепенно участие и сътрудничество, което вече не беше ограничено до национални мрежи като структури, срещащи се на европейско ниво. От този момент местните културни центрове получиха възможност лесно да пренасят препоръките на своите общности към политическия дебат на общоевропейско ниво.

В: Селските, отдалечените и периферните райони – как културата и общностните културни центрове са част от решението на местните проблеми и част от създаването на нови възможности за развитие, образование и социална сплотеност?

ПМ: Първо, трябва да въведем категорията „местна творческа екосистема“.

Творческата екосистема е сложна материя, която може да бъде дефинирана по много начини, особено по отношение на това как и от кого е иницирана и управлявана. Най-жизнените модели, при които творчеството нараства, устойчивият и отговорен растеж е факт, а културните и творчески индустрии (CCIs) се появяват, за да стимулират ориентирани към бъдещето

иновативни стратегии, рядко възникват в изолация. В много случаи успехът е съчетание от различни елементи. Със сигурност това е енергията и творчеството отвътре, но също и вдъхновението и ноу-хаута отвън. Мрежата ENCC и нейната Работна група за неурбанната култура (създадена през 2016 г.) изследват през годините тези връзки и взаимозависимости (в нашите публикации в Reading Room), а ние обсъждаме тези теми на годишните уебинари на ENCC. Симбиозата на взаимното вдъхновение може да се постигне чрез повтарящи се и истински взаимодействия.

Моделът на селско съжителство (co-living) или селски резиденции има тази обединяваща черта – да очаква неочакваното (и за двете страни) в своето ДНК, било то Лятното училище Маржиж на колектива Лещнице в Чехия, резиденциите, основани на устойчивост и творчество, на например Фондация Ziemiaki в Полша, Molino Lab в Испания, международният проект CRAB, Komuhn в Португалия, проектът Mandra в румънското (трансилванско) село Мандра или Баба резиденциите на Фабрика за идеи в България. В последната от споменатите държави действа мрежата на народните читалища, която е разработила платформа, картографираща всичките 3 597 центъра във всяка община в България, 80% от които се намират в неурбани райони. Картата предоставя задълбочена информация за състоянието и потенциала на тези центрове, включително подробни данни за финансирането, човешките ресурси и социално-демографския контекст на местно ниво. Това е много вдъхновяващ модел.

Всъщност току-що стартирахме Покана за резюмета (Call for Abstracts) за предстоящата Книга на ENCC 2027 за културните и творчески екосистеми в неурбани райони:
<https://encc.eu/articles/call-for-abstractslocal-creative-ecosystems-in-non-urban-areas>

Краен срок за подаване на резюмета: 30 ноември 2026 г.

Книгата ще бъде публикувана през септември 2027 г.

Пример за несъществуваща екосистема: Полша и нейната мрежа „Klub Prasy i Książki“ (Клуб на пресата и книгата)

Между 1969 и 1989 г. е имало около 5000 активни клуба, предимно в селските райони на Полша. Въпреки политическата програма на Полската народна република, там човек е могъл да се научи да пее, да играе в театрални постановки, да твори, да организира събирания, дискуссионни клубове или да чете вестници, книги и т.н. Макар сферата на културата да е била пропита от идеология и политическа програма, това не означава, че ценностите на сътрудничество, творчество и съвместност не са били включени в този модел.

Заклучение: дори когато контекстът на културните препратки и асоциации е бил пряко свързан с репресивната система и пропагандата, през 1990 г., след края на комунистическия режим, не е имало ясна идея какво да се предложи в замяна. В действителност променящата се система заличи този модел и прекрати тази мрежа от местни културни възли. Все още съществува голяма група от около 4000 културни центъра в Полша, но техният оперативен модел е различен. Запазването и на двата модела би могло да означава повече разнообразие и по-голямо приобщаване.

Модели за местно сътрудничество

Тъй като моделите изчезват, има силна нужда да се запази онова, което работи добре, като мрежата на читалищата. Същевременно винаги има постоянна нужда от актуализиране, учене, изграждане на капацитет, когнитивна рефлексия – да бъдеш любопитен и проактивен – и от правилно картографиране на нуждите и потенциала на местната общност (за да остане културният център нужен и релевантен на местно ниво). Ресурсна база за местните модели на сътрудничество беше предоставена от изследователския проект IN SITU (2022–26 г., наскоро завършен), финансиран по програма „Хоризонт Европа“. Тази дейност се фокусира върху

културните и творчески индустрии в периферни райони и постави основи за бяла книга с препоръки как да се стимулират местните творчески екосистеми. Уебсайтът е изпълнен с интересни ресурси, а може би най-релевантен е Политическият доклад на IN SITU (IN SITU Policy report).

Друг интересен доклад е на проекта SPARSE PLUS (за селско гостуване/турнета), който наскоро публикува Окончателен доклад. Освен това проектът „Хибридни начини на живот на бивши градски жители и тяхното културно въздействие върху неурбанните райони“ (Hybrid Lifestyles of Ex-Urbanites and Their Cultural Impact on Non-Urban Areas) беше наскоро завършен от нашата колежка д-р Gokce Diner Sanul, постдокторант в Амстердамския университет (Van Amsterdam Uni), а това е обобщаващият запис за проекта в CORDIS. Наборът от инструменти (toolkit) на проекта ще бъде публикуван тази есен.

Произход на Работната група на ENCC за неурбанната култура

Споделям над 10 години опит като ръководител на дом на културата в селските райони на Полша, който започнах няколко години преди да бъде отпразнувана Европейска столица на културата Вроцлав 2016. От онези години датира произходът на Работната група на ENCC за неурбанната култура. Но как започна всичко?

От неприемането на факта, че регионът Долна Силезия в Полша, включен в кандидататурната книга, скоро след като град Вроцлав получи титлата ЕСК, изчезва от програмата за 2016 г. По онова време, през 2012–14 г., вече имахме мрежа „отдолу нагоре“ от културни центрове от региона (нарастваща от малък брой до голямо участие и регионално представителство). Всички разбрахме, че трябва да си сътрудним, за да получим капацитет и умения. И новата ни цел беше – да върнем региона в годината на ЕСК. Успяхме в това и беше създадена Регионалната платформа на ЕСК Вроцлав, която позволи например организирането на нашата конференция „Култура за интелигентни, иновативни и споделени територии“ през октомври 2016 г. Именно тогава и там възникна Работната група на ENCC за неурбанната култура.

Групата подготви някои манифести („Култура за интелигентни и споделени територии“), политически документи (напр. „Beyond the urban“, изработен съвместно с CAE, TEH и IETM) или публикации, към които допринесох с книжни глави (напр. „Arts in Rural areas“ заедно с мрежата IETM или книгата „Vital Villages“ с Университета в Хилдесхайм). Всички споменати по-горе публикации могат да бъдат намерени в читалнята за неурбанна култура (non-urban culture reading room) на уебсайта на ENCC. От януари 2025 г. също ръководим тази Общностна група на Европейския пакт за селските райони за култура и творчество в селските райони (групата има 200 члена към днешна дата):

Това са някои от минали, но все още важни публикации:

- Arts in rural areas, IETM, 2020
- Книгата Vital Village, 2027
- Urban Models Based on Vital Villages model (Градски модели, основани на модела на жизнените села)

След 10 години теренна работа в селските райони продължих професионалния си път като координатор в Културния отдел на Община Вроцлав (2019–21 г.), където, като част от наследството на ЕСК Вроцлав 2016, инициирах схеми за обществени консултации, за да внесе обществен принос в културната политика и управление, да подсиля плоските (хоризонтални) структури на управление, които в по-голяма степен дават възможност за активно участие и чувство за собственост сред членовете на общността. Друга част от отговорностите ми са свързани с наследството на ЕСК Вроцлав 2016, водещо към партиципативен, устойчив и благоприятен за културата град – публикация, получила специално отличие от Комитета по култура на UCLG за наградата „Agenda 21 for Culture – Мексико“ 2021. Връзките между града и

селото подкрепиха балансирания ми фокус върху териториалното развитие и политиките за децентрализация в рамките на общината. От 2021 г. съм също наблюдател-член на Комитета по култура на UCLG в Барселона.

Някои препоръки

Споделям някои от идентифицираните предизвикателства, пред които са изправени местните общности, които като дефицити биха могли да бъдат превърнати в силни страни – ако се управляват правилно (въз основа на изследванията на ENCC и работата на ENCC с общностите):

- виждаме, че предизвикателствата пред културните центрове са доста сходни (достъп до финансиране, финансова грамотност, зелени практики, междусекторно сътрудничество, свобода на словото и изразяването, изграждане на капацитет и умения и др.), независимо от селската/градската специфика. Селският контекст обаче поставя допълнителни предизвикателства: липса на инфраструктура, слаба културна политика, недостатъчно развит подход към напредъка на общността, насочен към наследството, пространствени проблеми и др. Това трябва да се вземе предвид при проектирането на инициативи, политики и програми за финансиране.
- Решаващите аспекти са свързани с разбирането на местните нужди, очаквания и предизвикателства. Когато политиките нямат този аспект, те стават силно откъснати от местните общности.
- Има няколко пречки, заложили вече на местно ниво, тъй като местните политици в много случаи не се интересуват от разработването на конкретни културни политики, а културата обикновено е пренебрегвана на стратегическо ниво. Важните стъпки биха били свързани със стимулиране на местните културни заинтересовани страни (и представителите на местните власти) да осъзнаят значението на културата в местното развитие. За целта локалната идея за организиране на „кръгли маси за култура“ (напр. всяка година) би позволила да се следи изпълнението на някои цели, поставени на местно ниво (или първоначалното формулиране на целите).
- Шансовете са свързани с мотивацията на няколко културни заинтересовани страни, които вярват в устойчивото развитие чрез култура и се застъпват за по-сплотени политики на всички нива, и особено за местно внимание към тази тема.
- Най-възпрепятстващите пречки са свързани с многостепенната йерархия при вземането на сравнително прости решения, които засягат само малък брой хора и околностите на тяхното село. Най-добрият начин за напредък е да се предоставят известни власт и правомощия на местните структури, като се даде мандат на съюзи от местни квартали/общности да се самоуправляват на много нива. Партиципативните модели на управление, въведени в местния контекст, могат да донесат няколко положителни ценности и да предотвратят някои пасивни поведения сред част от местните жители.
- Администрацията също трябва да премине през специално обучение за изграждане на местни партньорства и алианси (някои и за културните заинтересовани страни), тъй като в много примери виждаме, че тези две групи не си сътрудничат добре (основа за стартирането на програмата Bridge Makers). Амбициозните цели трябва да включват първоначално местен диалог и взаимно разбирателство.

Успех с вашите проекти и инициативи – и никога не напускайте мрежите си! Ако съществуващите не са достатъчни за вашите дейности – създайте нови. А мрежата ENCC винаги е там, за да помогне!

Пьотр Михаловски

София, септември 2026 г.